

Rába György monográfiája

Babits Mihály költészete 1903–1920

Keves tudományos munkának adatik meg, hogy maradéktalanul és véglegesen tudjon cáfolni közvélekedést. Rába György könyve Babitsról e ritka kivételek egyike, s ezért rendkívüli teljesítmény.

Máig széles körben elterjedt hiedelem, hogy fiatalkorában Babits a művészet a művészetért kultuszának kötelezte el magát. Rába kiinduló föltevése szöges ellentétben áll ezzel a fölfogással: szerinte „a megismerést kereső irodalom, a költészetté lényegített filozófia: ez a fiatal költő Babits célkitűzése”. A könyv teljesen meggyőzi olvasóját e tétel helyességéről, s így merőben új fejezetet nyit a Babits-kutatásban.

A szerző igen alapos adatfőltáró munkájának köszönhető, hogy az eddigieknél sokkal hitelesebb képet alkothatunk magunknak a költő eszmevilágának változásairól. Pontosan tisztázza, hogy Babits csak 1911-ben ismerte meg Bergson műveit, így korábbi lélektani érdeklődését William James és Zalai Béla írásai befolyásolták. A tizes évek második felében azután – főleg a háború hatására – az észelvűséghez kereste a visszavezető utat, s ezért távolodott az életlendület és az ösztön kultuszától. A húszas évektől kibontakozó új írásmódja alighanem ezzel az alapvető szemléleti átalakulással hozható összefüggésbe.

Néhány mondatba összesűrítve, tehát szükségképpen durva egyszerűsítéssel, így jelezhető a kifejtett gondolatmenet fő állomásai. Vitára egyetlen közbeeső állítás nem ad okot, maga a bölcséleti indíttatású megközelítés pedig követendő példa a magyar irodalomtörténetírásban. Mindössze azt a kérdést tehetjük föl magukban: vajon az érvelés kimeríti-e a módszertani alapelvben s a kiinduló állításban benne rejlő összes lehetőséget. Kellő súlyú bizonyítékokat ismerünk meg arra, hogy első verseskötetének elkészítésekor a költőre döntően hatott William Jamesnek a tudatfolyamról kialakított elképzelése, de a szükségesnél talán egy árnyalattal kevésbé kimerítő elemzést kapunk Nietzsche ösztönző szerepéről. A német költő-filozófus gondolatilag annyival mélyebb s belső feszültségekkel, sőt ellentmondásokkal jobban telített eszmerendszert hozott létre a pragmatista bölcselőnél, hogy műveinek tüzetesebb s nem főként az örök visszatérés gondolatára szűkített vizsgálata föltehetően csak erősíthette volna a könyvnek azt az eléggé nem becsülhető tételét, mely szerint a pályakezdő Babits nem a szójáték bűvészetére, hanem az emberi sors legegységesebb kérdéseinek megválaszolására törekedett.

Rába Györgynek sikerült megtalálnia azt a jellegzetességet, amellyel hitelesen meg lehet határozni Babits helyét a magyar költészet fejlődésében. A *Levelek Iris koszorújából* szerzője ugyan szakított a századforduló szónokias vagy nótaszerű magyar versírásával, de újításait az igazinak tudott hagyományra hivatkozva vezette be. Tárgyias lírát akart teremteni, s ezért Arany örökségéhez kapcsolódott – innen a sok rájátszás a korábbi mester szövegeire –, ám ugyanakkor a formai kísérletezés megszállottja volt – mondatszerkesztésével például az expresszionizmust előzte meg.

E költőséget hosszabb történeti fejtegetés támasztja alá. A kiinduló tétel szerint a Nyugat első remzedéke föllépésekor a személyiségnek olyan rétegeit szándékozta kifejezni, melyek a

magyar lírában addig érintetlenül maradtak. Hárman: Ady, Babits és Kosztolányi azután túlléptek a kezdeti célkitűzésen. Rába György nemcsak ennek a levezetésnek a pontosságáról tudja meggyőzni az olvasóját, de azt is sikerül bizonyítania, hogy Babits már első kötetének legjobb verseiben túllépett az impresszionizmuson, a hangulatlíra érzelmességén, és gondolati mélységű, mert a világ egészét értelmező költészetet hozott létre. Sőt, okfejtése nyomán még arra a következtetésre is juthat az olvasó, hogy a *Levelek Iris koszorújából* – legalábbis a tárgyalt időszakban – a költő legfeszesebben fölépített verseskönyve.

Babits életművének magyar költészettörténeti elhelyezésekor szükségképpen szemben találjuk magunkat azzal a kérdéssel: milyen viszonyban áll egymással Ady és Babits munkássága. Rába György igen árnyalt szemléletről tesz tanúságot, amikor összehasonlíttja egymással a két költőt: azt érzi kulcsfontosságúnak, hogy alkatilag távol álltak egymástól, de kölcsönösen tiszteltben tartották egymást. Ha mégis marad némi hiányérzet a könyv olvasójában, akkor ez főként onnan származik, hogy nem kap elég fogódzót annak eldöntéséhez: mennyiben befolyásolták a két alkotót különböző kulturális és általában társadalmi hagyományok. Az örökségként magukkal hozott értékrendek földéritezése azonban nemcsak környezetetani, de történelembőlceleti vizsgálódást is igényelt volna, melytől a könyv írója szemlátomást tudatosan távol tartotta magát. A külső életrajz tényeiből csakis annyit vett számításba, amennyi a belső, szellemi fejlődésre hatott, s így az olvasó legfőljebb akkor élhet kifogással, ha úgy érzi, hogy a költő-irodalomtörténelem nem mindig a legerencesésében vonta meg a határt a kettő között, s nem egészen joggal becsült többre egy futó szerelmet a gyerekkor, a tanulóévek vagy Fogaras élményeinél, életmódok, izlések és műveltség-eszmények hatásánál, társadalmi rétegek s nemzetiségek viszonyáról szerzett tapasztalatoknál. A félreértés elkerülése végett hangsúlyozni kívánjuk, hogy korántsem igényeltük volna a külső életrajz tényeinek pozitivistá adatolását, csakis olyan művelődéstörténeti és szociológiai tényezők számbavételét, amelyek kiegészíthették volna a munka gerincét alkotó verselemzéseket.

A hetedfélszáz lapos könyvben minden olyan költemény értékeinek megfelelően sokoldalú és részletes magyarázatot kap, amelyet Babits pályafutása első felében írt. Az értelmező mindig lényegre tapint, gyakran jut eredeti következtetésre és általában élményszerű nyelven ír – talán csak a szerelmi költészet méltatását érezzük kissé sután megoldottnak, s a zenei utalásokat fölöslegesnek.

Komolyabb észrevétellel mindössze egy vonatkozásban élénk a könyvben megteremtett szaknyelvvvel kapcsolatban. Több olyan elnevezés is szerepel a szövegben, melynek jelentése nem annyira egyértelmű, hogy ne lenne szükség meghatározásra. Nyilvánvaló példaként említhetnők a „lírai mítosz”-t, de ezt a szókapcsolatot a szerző főként az *Ősz és tavasz között* című versre alkalmazza, ezért célszerűbb olyan megjelölésre hivatkoznunk, amely nem másodlagos, hanem központi szerepet játszik Babits korai műveinek rendszerező földolgozásában.

Rába György a költő tervezett sorozatcímét, a *Lírai festményeket*, verstípus elnevezésévé lépteti elő. Egemástól olyannyira különböző szövegeket sorol az így jelölt osztályba, mint az impresszionisztikus *Messze... messze...*, a szimbolizmust expresszionista irányban továbbfejlesztő *A fekete ország* című költemény, a klasszicizáló *Hegeso sírja*, a szüntelen visszatérést örökmozgó szerkezettel művelő vers, *Az örök folyosó*, vagy a *Turáni induló* elnevezésű, többes számú drámai magánbeszéd. Tagadhatatlan, hogy a verstípus fogalmát a szakírók sajnálatosan többféle értelemben használják. Van, aki a beszédhelyzetet, van, aki a mondattani fölépítést tekinti alapvetőnek, sőt olyan kutatók is akadnak, akik a verselést, a motívumkört, a költőileg megformált vilásképet vagy a korstílust is irányadónak tartják. Valószínűleg több tényező fogalom bevezetése lenne célszerű, de erre vonatkozó elmélkedésnek itt nincs helye, csakis annak a sejtelmünknek adhatunk kifejezést, hogy Rába a verstípus szót nem az említett értelmeke valamelyikében használja, viszont saját meghatározáshoz sem folyamodik. Könyvének olvasója így azután nem tudja pontosan eldönteni, mire is gondoljon, amidőn verstípusról olvas. Annyi világos ugyan, hogy a szerző a tudatlíra fogalmának rendeli alá a lírai festmény verstípusát, de ez a vi-

szonyítás csakis akkor adhatna elég fogódzót, ha a tudatlírat könnyen körülhatárolható s eléggé szűk fogalomnak éreznők.

Összefüggésbe hozható-e a könyv fogalomrendszerének némely hiányossága a szerző szakirodalmi tájékozottságával? Erkölcsi szempontból nemcsak rokonszenves, de jószerivel példát ritkítja a magyar irodalomtudományban, hogy Rába György udvariasságot mellőzve használja a szakmunkákat. Csakis érdemi hivatkozásokat találunk könyvében. Kizárólag saját gondolatmenetének iránya befolyásolja abban, mikor s kivel ért egyet. Előfordul, hogy Király Istvánnak ad igazat, kinek értékrendje pedig távol áll tőle, s nem fogadja el Nemes Nagy Ágnes véleményét, noha vele szellemileg egyvívású, sőt az is megesik, hogy saját korábbi álláspontját cáfolja. Hatalmas szakirodalmi tájékozottsága mindössze két vonatkozásban mutat kisebb egyenetlenséget: az újabb műértelmező s az összehasonlító vizsgálatok terén.

A világirodalmi összehasonlítás talán a legkényesebb kérdés a Babits-kutatásban. Rába becsülendő óvatossággal bánik a lehetséges párhuzamokkal. Kimutatja ugyan Browning ösztönző hatását a magyar költő drámai magánbeszédein, de föltételezi, hogy Babits már korán „Browning ismerete nélkül föltalálta a drámai monológot”. Abban az irodalomtörténezsnek föltétlenül igaz van, hogy Browning a műfaj drámaibb változatát művelte, de Babits líraibb szövegeinek eredeztetésénél talán más költők – így Tennyson s főként Arany – műveit is számításba lehetne venni.

A hasonló kortárs jelenségek kijelölésekor Rába főként három angolszász szerzőre hivatkozik. Eliotnál lát legtöbb hasonlóságot, s joggal, hiszen az amerikai születésű költő is választóvonalat húzott a költő megélt s versben kifejezett érzelmei közé. E sikerült rokonítással szemben csupán egyetlen árnyalatnyi módosítással élnénk: fölöslegesnek érezzük annak hangoztatását, hogy Babits költői életműve számszerűen bővebb s „problémagazdagabb” kortársáénál, mivel Eliot – kései versdrámáit leszámítva – Mallarmé szigorúságával rostálta meg műveit, s így munkásságának kivételes fölpíttetséget biztosított, azt pedig nehéz lenne eldönteni, vajon *A pusztá ország* mennyiben kevésbé „problémagazdag” a *Jónás* könyvébenél. A magunk részéről a két költő világképében még Rábánál is több rokonságot tételeznénk föl. Ha a *Prufröck*től *Az üresekig* terjedő alkotókorszakot nem „pesszimista dezilluzionizmusként”, hanem az anglokatolicizmushoz fokozatosan közeledő alkotónak a modern világ pokláról adott, mélyen átélt értelmezéseként fogjuk föl, s figyelembe vesszük, hogy a *Hamvazószerda* a megtisztító tűz, a *Négy vonósnégyes* pedig a paradicsom látomásának újraköltése, akkor föltehető a kérdés: vajon Babits és Eliot nem hasonló okokból – például az európai kultúra egységét fenyegető veszedelmekkel szembeni védekezésből – fordult-e a kereszténységhez. Eliot is egyszerre állt szemben az avittsággal s a fölszínes, gondolatilag igénytelen újszerűséggel, tehát a magyar költő kettős beállítottságának kitűnő jellemzését csak megerősíthetné, ha továbbvisszük a két alkotó között vont párhuzamot.

Babits és Pound összevetését valamivel kevésbé találjuk sikeresnek. Kettejük között a különbség valószínűleg nem abban keresendő, hogy Pound „még átköltéseit is saját költészetének tekinti”, mivel az amerikai versíró fordításai általában nem állnak közelebb az eredetihez a *Jónás* könyvébenél. Az sem látszik a legszerencsésebb alapnak a különbségtevéshez, hogy „Pound termékenyítő forrás lett, de élvezhetetlen maradt” – ez utóbbi kitétel talán elengedhető egy Babitsról írt munkában, mindenesetre bizonyítatlanul marad és alighanem hibás ítélet. Az eltérés sokkal inkább abban rejlik, hogy a szimbolista örökséghez közelebb álló Babitscsal és Eliottal szemben Pound nem a lelkiállapot kivetítésére, hanem a külvilágnak belső történésébe való átalakítására törekedett. A versbeli történésnek ez az ellentétes iránya már 1911-ben írt *Egy metróállomáson* című kétsorosában megfigyelhető, s Pound mondattani, illetve verselési újításaival együtt annak a jele, hogy az amerikai költő kifejezetten avantgarde írásmódot alakított ki – ezért lehetett még a Beatnik nemzedék számára is ösztönző előd. Babits klasszicizáló törekvése teljesen idegen az imagista Poundtól. Hasonlóság éppen ezért csakis két vonatkozásban állítható föl a két alkotó között: Poundnak az imagista korszak előtt írt drámai magánbeszédeiben a browningi mintához képest ugyanúgy erősebb a lírai elem, mint Babitsnak néhány évvel később ebben a műfajban írt

verseiben, s a *Hódolat Sextus Propertiusnak* (1917) is mutat némi rokonságot a *Játszottam a kezével* és más Babits-versek háborúellenes hangvételével.

A harmadik párhuzamot Gertrude Steinrel nyilván maga a könyv szerzője is összehasonlíthatatlanul kevésbé fontosnak érzi. Föltehetően inkább élményi társításról, mintsem gondolkodás- vagy költészettörténeti rokonításról van szó, hiszen az amerikai író pragmatista lélektanát és szófejtő nyelvjátékait egy világ választotta el Babits metafizikai érzékenységtől, s a *Melanchta* című kisregénynek meglehetősen szubjektív elbeszélő helyzete legföljebb igen távoli kapcsolatban állhat Babits tárgyiasító lírájával.

Az egyetlen alkotó műveit rendszerező tanulmány értéke nemcsak azon múlik, mennyire képes a tudós fogalmakkal bánni, pályaképet rajzolni s azt fejlődéstörténetbe helyezni, hanem azon is, mennyire rokon az értelmező alkata a költőével. Ebből a szempontból Rába György könyve kivételes teljesítmény: rajta kívül alig él ma irodalomtörténész, ki ennyire maradéktalanul tudna azonosulni Babits célkitűzéseivel, ennyire belülről tudná érteni művészetét. Figyelemre méltó, hogy a mély átélés csak elvétve vezet elfogultsághoz, s akkor is legföljebb külföldi elődök vagy kortársak minősítésében. A magyar összefüggésrendszer kifejtése során mindössze egy esetben veti el túlzottan a súlykot. Elfogadja, hogy Babits 1914-ben, a *Gyermek és a háború* című szöveg írásakor még nem emelt szót a háború ellen, ám e tényt azzal próbálja mentegetni, hogy Adynak ugyancsak szeptember 1-én közölt, *Vigasztaló Anatole France* című írásáról azt állítja, hogy „kardcsörtetéstől sem mentes”. Lehetséges, hogy tévedünk, de a magunk részéről nem találunk olyan nyomot Ady cikkében, mely elégséges alapot szolgáltatna ilyen ítéletre.

Ennek a részletnek a súlya elenyésző ahhoz a józansághoz képest, mellyel Rába Babits életművét mérlegre teszi. A könyv nyomán az olvasó kiegyensúlyozott képet alkothat magának a költő pályafutásának első feléről. Nemcsak az egyes versek viszonylagos értékelésében, de Babits alkotó korszakainak összehasonlításakor is szigorú különbségtéves érvényesül. Egyértelműen világossá válik, hogy Babits költői fejlődése korántsem egyenletes. Első kötete nagy igényű kibontakozást hoz, a tízes évek elején viszont átmeneti megtorpanás következik be. Az újabb pályaszakasz már a háború előtt megkezdődik, az évtized végefelé azonban olyan alkotói válságba kerül a költő, melyben önisméltásra van kárhoztatva. Megújulásra csak a húszas években kerül sor, s ez már kivülesik a most kiadott könyvnek a határán. A pálya első felének túlértékeléstől mentes, higgadt mérlegelése nemcsak azt teszi kívánatosná, hogy a hasonló szellemben megírt folytatás minél előbb elkészülhessen, hanem annak a végkövetkeztetésnek a levonását is szükségessé teszi, hogy legmódszeresebb életmű-földolgozásaink egyikét üdvözölhetjük Rába György vállalkozásában. (*Szépirodalmi Könyvkiadó.*)

